

12 EYLÜL SONRASI MESLEK ÖRGÜTLERİ, SOL VE HEKİM HAREKETİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

Tanıl BORA*

Özet: 12 Eylül askeri rejimi döneminde sosyalistlerin-solcuların politik etkinliği için alternatif mecralardan biri olarak meslek örgütleri ilk aklı gelen yerlerdi. Bu imkan, bu imkanı değerlendirme yaklaşımının dinamikleri, ayağı 70'lere daha geniş basan bir kuşağın ferdi olarak Ata Soyer'in hekim hareketinin 80 sonrası 'kurucu' dalgasındaki yeri değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: 12 Eylül sonrası meslek örgütleri, hekim hareketi, Ata Soyer

Observations on Professional Organizations, Left and Doctors' Movement After September 12

Abstract: In the period that followed the military coup of September 12th (1980), professional organizations were conceived as one of the main channels for the political activity of leftists-socialists. The article goes over this opportunity and its dynamics together with the role and place of Ata Soyer, a member of a generation springing up in the 70s, in the post-1980 'founding wave' of doctors' movement.

Key words: Professional organizations after September 12, doctors' movement, Ata Soyer

Etkisi ANAP iktidarı dönemine de sarkan 12 Eylül askeri rejimi dönemi, sosyalistlerin-solcuların politik etkinliğinde meslek örgütlerinin özel önem kazandığı bir dönemdi. Her şeyden önce, politik faaliyet önce herkese, sonra 'ruhsatlı' partiler dışında herkese yasaklandığından, alternatif mecraların önemi artmıştı. Bazıları askeri rejim döneminde bir süre kapatılsalar ve yine baskı altında tutulsalar da, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları görece korunaklı bir alandı. Resmen değilse de fiilen politik nitelikli bir faaliyete veya 'ikame niteliğinde' diyebileceğimiz bir politik faaliyete imkân sağlıyordu.

Hem sosyalistlerin zaten 12 Eylül öncesinde de etkin oldukları alanlardı buralar. Onların mücadelesiyle meslek kuruluşlarının meslekçi ideolojileri ve zümrevi-loncavari yapıları –en azından bir derece değişmiş, "demokratik kitle örgütü" olarak anılan yapılarla dönüştürmüşlerdi. TMMOB başta olmak üzere, Türk Tabipleri Birliği, Barolar Birliği, Türk Eczacıları Birliği, değişen angajman derecelerinde, sosyalist hareketin mücavir alanında bulunuyorlardı.

Bununla beraber, meslek alanının özgül sorunlarına bakış, büyük ölçüde "büyük politika"nın ve epeyce indirgemeci bir sosyalizm anlayışının basıncı

altındaydı. Bütün çelişkileri kapitalizmle-emperyalizmle makro düzlemdeki çelişkiye indirgeyerek açıklayan, böylece zaten ikincil ve 'türevsel' bir kılığa bürünen her somut meselenin çözümünü devrim sonrasına erteleyen toptancı politika anlayışı, 1970'lerde zamanın ruhunu belirlemişti. Tabii bu yorumu da toptancı ve indirgemeci bir noktaya vardırılmamak kaydıyla! Örneğin 1978'de TMMOB Mimarlar Odası bünyesinde yapılan mimar-mühendis profili çalışması ile bir ampirik döküm yapmakla kalınmamış, mesleğin kapitalizmin gelişme tarihi içindeki seyrine teorik bir çerçeve çizilmişti. Bütün meslek örgütleri, kendi uzmanlık alanlarında sosyalist veya –kimileri- sosyal demokrat somut politika önerileri geliştirmekten de geri kalmamışlardı.

Burada tayin edici bir dönüşüm etmeni, 12 Eylül dönümünün, aynı zamanda kapitalizmin içselleşmesinde de bir eşik olmasıdır. 12 Eylül'ün önünü açıp sonrasında Özal/ANAP iktidarının geliştirdiği sermaye birikim rejimi, Türkiye'nin kâh sosyal devlet yapılarına kâh 'lumpen' gelişme dinamiklerine dayanarak 'idare eden' (hem 'yönetme' hem 'vaziyeti kurtarma' anlamında idare eden) kapitalizmini, global sisteme uyarlayan bir modernleşme hamlesi yaptı. AKP iktidarında üst merhalesine ulaşan bir sürecin ilk evresiydi bu. Bu hamle, kapitalizmin

*Yazar

bütün yaşam dünyalarına daha derinlemesine nüfuz ettiği, kapitalist tahakküm mekanizmalarının 'inceldiği' bir süreci başlattı. Süreç, kapitalist hegemonyanın tezahürlerini çözümü ve politize etme çabasının da 'incelmesini' gerektiriyordu. Uzmanlık ve meslek alanlarındaki sosyalist muhalefetin bu durumdan çıkaracağı görev; tekil-somut olanla bütünsel-sistemsel olan arasındaki bağıntıların özgül işleyişini anlamak ve anlatmak için daha fazla çaba göstermekti.

Ayrıca 1980'lere hâkim olan depolitizasyonun ortamı, "makro" düzlemde "sistem" sorgulaması yapmaktansa, sistemin özgül alanlarda kendini yeniden üretme mekanizmaları üzerine konuşmayı 'taktik' açıdan daha elverişli kılıyordu. Kimi meslek örgütü yöneticileri ve eylemcileri, tamamen böyle bir taktiksel yaklaşımla, kuş dili konuşurcasına meslek alanının meselelerine yöneldiler. Kimileri ise kapitalizmin modernleşen çehresine karşı durabilmek, söz söyleyebilmek için dersini iyi çalışmak, 'tumdengelimci' sistem eleştirisiyle yetinmeyerek alanın teferruatına inmek gerektiğini düşündüler; kollarını daha uzun erimli bir uğraşa sıvadılar.

Kapitalizmin, piyasa ilişkilerinin nüfuzunun derinleşmesinin meslek alanlarındaki etkisini iki düzlemde çözümleyebiliriz. Bunlardan birisi prekarizasyondur. Sadece aşırı esnekleşme ve güvencesizleşme değil, aynı zamanda, vasıflı emeğin bir bölümü iyice uzmanlaşıp seçkinleşirken, geniş bir bölümünün sıradanlaşarak neredeyse yarı-vasıflı muamelesine tabi olmaya başlaması. Proleterleşmeyi de içeren, ondan daha karmaşık bir süreç... Diplomalı arzının artmasına ve diplomanın değersizleşmesine koşut olarak ilerleyen bu sürecin sinyalleri, hafif de olsa, 1980'lerin sonlarında algılanabiliyordu. Meslek 'camiası' içindeki sınıfsal ayrışmayı derinleştiren prekarizasyon süreci, meslek örgütlerindeki mücadelenin -bütünsel yeni olmasa bile- giderek müşkülleşen bir boyutunu oluşturur hale gelecekti. Diğer düzlem, prekarizasyon sürecine de doğrudan bağlı olarak, meslekî tatminin iyice kırılanlaşması ve yabancılaşmanın artışıdır. 1980'ler ve 90'larda özellikle hekim hareketinin, tabanındaki bu sıkıntıyı, yani mesleki-sınıfsal çelişkinin manevî yanını politize etmekte başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Burada, şimdiye kadar konuştuklarımızın zımnen barındırdığı iki zorluktan daha söz etmek gerekir. Bunlardan biri, genel olarak kamu fikrinin, kamu-sallığın aşınmasına da bağlı olarak, meslek örgütlerinin kamu kurumu niteliğinde kuruluşlar olmaları hasebiyle -muhalif olsalar bile- devlet nezdinde

gördükleri itibarın aşınmaya başlamasıydı. Artık onları daha bir 'muzır', daha bir 'tehlikeli' gözüyle görüyordu devlet. En azından, daha az 'taktığı' açıktı. Bu zorluğun yol açtığı külfetten, sosyalistler açısından iki nimet doğabilirdi. Birincisi, yasal veya bürokratik statüde uğranan kaybı, taban dinamiğini güçlendirerek telafi etmek, yüzünü yukarıdan aşağıya dönmek, itibarı devlette değil tabanda aramaktı. İkinci 'nimet', meslek örgütlerinin devlete/hükümetlere 'ben de seni tanımıyorum' dercesine daha radikal bir muhalefete yönelmesi ihtimaliydi. Meslek örgütlerindeki sosyalistler, bu iki nimetin hakkını vermeye giriştiler. Onlara mahsus diğer zorluk, tecrübeli siyasî 'abilerin' kâh hapse düşerek kâh saklanmak veya ülkeden gitmek zorunda kalarak, ortadan çekilmiş olmalarıydı. Bu da meslek örgütlerindeki sosyalistleri, akıl alacakları fazla kimse olmadan, kendi inisyatiflerini kullanmaya itti. Bu külfet de galiba onları daha inisyatifli kılan, yaratıcılıklarını bileyen bir nimete dönüştü. En azından yer yer, en azından kimi örneklerde... İşte, Türk Tabipleri Birliği'ndeki Etkin-Demokratik TTB Hareketi ve onun yaratıcılarından Ata Soyer, müstesna örneklerdendir.

1980'lerin ikinci yarısında 90'ların başında hekim hareketinin, meslek örgütleri veya sol meslek örgütleri hareketi içindeki en diri (en atak ve en heveskâr) unsur olmasında kuşkusuz Ata Soyer gibi çalışkan, sebatkâr ve gerçekten düşünen şahsiyetlerin varlığı önemli pay sahibiydi. Selim Ölçer'in 'abiliğinde' bir araya gelen bir hekim kuşağının, dostluklarla örülen yüksek iç tutunumuna ('asabiyyesine'), rağmen içe kapanmayıp daha genç ve daha yaşlı kuşaklarla da irtibat kurmayı ihmal etmeyen moral enerjisi, başlı başına bir etkidir. Ata Soyer, onlardan biraz daha büyük, ayağı 70'lere daha geniş basan bir kuşağın bu 'yetmiş sekiz buçukluları' en iyi anlayan ferdi olarak, ayrıca önemli bir taşıyıcılığı üstlenmişti. Hekim hareketinin bu 'kurucu' diyebileceğimiz dalgası, 70'lerde başlayan politik sosyalleşmesini 12 Eylül darbesinden sonra 'kendi imkânlarıyla' tamamlamak zorunda kalmış bir kuşağın, kâh arada/yarım kalmışlık, kâh devamlılık ve geçişi temsil etmek, kâh yenilikçilik ("yeni döneme uygunluk"), arasında gidip gelen verimli huzursuzluğunun damgasını taşır. Aradalık ve huzursuzluk, bu kuşağı özellikle kendi üzerine düşünmeye itiyordu; sanırım bu yönelim, meslek üzerine düşünmeyi, hareketin ve politik deneyimin kendisi üzerine düşünmeyi de teşvik eden bir haslete dönüşmüştü. Nitekim 12 Eylül'den sonra demokratik kitle ve meslek örgütlerinin yapıları, sorunları ve perspektifleri üzerine tartışmayı teşvik eden, bu tartışmaya hekim hareketi dışından ilgilileri de katmaya çalışan ilk girişimler hekim hareketinden gelmiştir.

Sadece "sistem" ve büyük nesnel sorunlar üzerine değil, kendi üzerine ve bizzat politik deneyim üzerine düşünme yatkınlığı, bu hekim kuşağına özgü değildi kuşkusuz; 12 Eylül sonrasında sol politik ikliminin ortak özelliği idi. Bu bazen depresif bir içe çekilmenin, bazen yeni bir ivme için güç biriktirmenin iklimi oluyordu. Galiba dönemin hekim hareketinin bir becerisi, sivrilterek söylersek, buradaki kolektif depresyon istidadını, kolektif bir sağalma kuvvesine dönüştürebilmesiydi!

Ata Soyer'in 1978'de mezun olduktan sonra Haysankeyf Sağlık Ocağında çalıştığını biliyoruz. 12 Eylül'ün icraatlarından biri olarak 1981'de başlatılan mecburi hizmet uygulaması, sözünü ettiğim ara kuşağın hemen bütün mensuplarını taşraya 'saçtı'. Acemi hekimler olarak üstelik askeri yönetim koşullarında 'tattıkları' bu deneyim onlara damgasını vurmuştur. Mecburi hizmet, 12 Eylül'ün travmasını pekiştiren, onun gelecek beklentilerinde uğrattığı haşin kesintiye adeta özel hayatlara fazladan nakşeden bir deneyimdi. Kendi üzerine, her şey üzerine uzun uzun düşünmenin solcu hekimlere mahsus olmadığını söyledik ama 'mecburculuk', elbette içe

dönüşü, kendine bakmayı teşvik eden bir melankolik 'imkan' sunuyordu. Zannediyorum 12 Eylül sonrasında memleketin dört yanında mecburiyet nöbeti tutan genç hekimler, mutluluk-mutsuzluk, anlam-anlamsızlıkla ilgili emsallerinden daha fazla düşündüler ve bu ezeli sorularla ilgili soruları meslek alanı içinden de sorarak düşündüler. Sadece içe de bakmadılar tabii: Yine hekimlik deneyimi üzerinden, memleketin nice belâsının farkına vardılar, işlerin 'gerçek hayatta' nasıl yürüdüğünü gördüler, en önemlisi günlük ve büyük dertleri halletmenin yöntemlerini idman ettiler, esneklik kazandılar. Bu deneyimin hem kişisel biyografilerdeki, hem kolektif biyografideki (prosopografik) hem 80 sonrası hekim hareketindeki etkisi başlı başına incelenmeye değerdir.

Hekim hareketinde ve meslek örgütlerinde 1980 sonrasında yaşanan toparlanma çabasının ve politik deneyimin, başka alanlara ve "büyük" politikaya ilhamlar verecek kadar zengin olduğunu düşünüyorum. Ata Soyer, işte bu birikimin başka alanlarla ve "büyük" politikayla alış verişine kafa yorması, emek vermesiyle de müstesna idi.